

Akademik dr. Boštjan Žekš

VZGOJA IN IZOBRAŽEVANJE ZA ODLIČNOST

Povzetek

Prikazano je stanje v visokem šolstvu in znanosti v Sloveniji s poudarkom na tem, da ne daje pogojev za razvoj odličnosti. To utegne imeti žalostne posledice za naš nacionalni razvoj, tako da bi država morala ukrepati, vsi prizadeti pa bi morali te ukrepe sprejeti ne glede na svoje kratkoročne interese.

EDUCATION FOR EXCELLENCE

Summary

The situation in Slovenian higher education and science and their organization does not give basic conditions for the development of excellence. The solving of this problem is essential for our national development. The state must react and all the partners in higher education and science must accept the changes needed.

UVOD

Zelo me veseli, da smo se zopet zbrali na Otočcu na Forumu odličnosti in mojstrstva, ki je že devetnajsti Forum in ki je med tem postal tudi Mednarodni Forum. Veseli me tudi, da pri organizaciji Foruma poleg Društva ekonomistov Dolenjske in Bele krajine sodelujejo tudi Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo in Ministrstvo za gospodarstvo, Fakulteta za upravo Univerze v Ljubljani in Fakulteta za organizacijske vede Univerze v Mariboru, Slovenska

fundacija za poslovno odličnost, Gospodarska zbornica Dolenjske in Bele krajine ter časnik Finance. Lepo javno-zasebno partnerstvo visokošolskih inštitucij, gospodarstva in uprave.

Na Forumu odličnosti in mojstrstva sem bil že nekajkrat in cenim njegovo usmeritev v vzpodbujanje odličnosti, saj je to za Slovenijo pa tudi za druge edina možnost za razvoj in edina svetla perspektiva za bodočnost. »Mojstrstvo« v naslovu srečanja mi pomeni to, da je pomembno znati nekaj dobro narediti, pa na kakršnemkoli nivoju in s kakršnokoli izobrazbo.

V svojem prispevku se bom osredotočil na vzgojo in izobraževanje, predvsem na visoko šolstvo pri nas in o vplivu teh dejavnosti na odličnost. Seveda nam je vsem jasno, da je šolanje pomembno za uspešnost pri delu, za odličnost, pomembno pa je, kakšno znanje nam šola da in kakšne so možnosti za uporabo tega znanja ter kako družba stimulira odličnost. Skušal vas bom prepričati, da šola pri nas ne daje pravih znanj za odličnost, čeprav seveda velja, da nobena šola ne more pokvariti in zaustaviti res ambicioznega in sposobnega posameznika, ter da pri nas v javnem sektorju ni prave stimulacije za odličnost, v privatnem pa mora biti zaradi delovanja na svetovnem trgu.

VISOKO ŠOLSTVO (1)

Naše visoko šolstvo ni ravno v zavidljivem položaju in bi se moralo nujno spremeniti. Večinoma pri nas zagovarjamo počasne spremembe in tudi jaz sem zanje. Toda če po šestnajstih letih neodvisnosti ni prav jasno, ali se je visoko šolstvo izboljšalo ali ne, menim, da bi le potrebovali nekaj bolj energičnih korakov v pravo smer. Osnovna napaka našega visokega šolstva je to, da skušamo visokošolsko izobraziti bistveno prevelik del srednješolske populacije. Zato na univerze sprejmemo tudi kandidate, ki niso sposobni za univerzitetni študij in za univerzitetno diplomu zaradi premajhnega predznanja in/ali premajhne motivacije za študij, čeprav bi bili popolnoma primerni za kak drug poklic. To na visokih šolah povzroča preobremenjenost učiteljev, katerih število je daleč premajhno za primeren pouk, in zniževanje zahtevanih kriterijev za uspešno opravljanje izpitov. Kljub temu je uspešnost izjemno slaba, vendar zaradi možnosti po-

navljanja izpitov, ponavljanja letnikov, pavziranja, absolventskega staža in podobnih olajšav, ki jih imamo le pri nas, pridejo nekateri študenti do diplome, nekateri pa sredi te kalvarije odnehajo. Osip je ogromen, pa tudi za tiste, ki diplomirajo, je povprečna doba študija nenormalno visoka, tako da še teže dobijo zaposlitev.

Vsi se zavedamo teh težav, toda nič se ne zgodi. Tudi če oblasti skušajo kaj spremeniti, se temu enotno upre celotna visokošolska sfera. Študenti, ki se jim zdi sedanji »svoboden« sistem kar v redu in ki jih zastopajo predstavniki, ki v resnici nimajo mandata študentske populacije in iščejo pri tem včasih osebne ugodnosti ter se ne zavedajo svoje odgovornosti do sedanjih in bodočih kolegov, in predavatelji, ki se bojimo sprememb, ker nam je očitno še vedno predobro in smo našli vsak zase svojo pot za preživetje, in v imenu ne prav dobro definirane »avtonomije« univerze zahtevamo ohranitev sedanjega stanja, čeprav se zavedamo, da so spremembe potrebne.

Ena od evidentnih napak našega visokošolskega sistema je sistem financiranja, ki kot glavni kriterij jemlje število študentov. Ker se, razumljivo, fakultete in oddelki borijo za denar, ki ga vedno primanjkuje, so »popularnejše« smeri hipertrofirale preko vseh meja tudi zaradi moralno vprašljivega sistema izrednega študija. Proizvajajo diplomante, ki nimajo in ne bodo imeli nobenih možnosti za zaposlitev na področju svojega študija. Že sedaj se opaža, da se na razpise za sorazmerno enostavna dela, npr. tajniška, javlja množica kandidatov z diplomom, ki so očitno preveč kvalificirani in neprimerni za razpisano delo. Ker izobraževalni sistem teče nemoteno naprej, se bo to še poslabšalo. Iz mladih, sposobnih in ambicioznih ljudi, delamo neuspešneže, ki bodo celo življenje razočarani nad seboj in nad državo. Druga plat tega problema pa je, da se na manj »popularnih« smereh bojijo, da bi jim število študentov padlo pod kritično mejo in da program ne bi bil več financiran, in zato znižujejo kriterije, tako da diplomanti nimajo znanj, ki bi jih morali imeti. Oboje je seveda narobe in univerzitetni učitelji ter vodje posameznih programov in fakultet bi se morali zavedati, da je proizvodnja diplomantov brez možnosti za zaposlitev »smrtni greh«, prav tako pa proizvodnja diplomantov, ki nimajo zadostnega znanja.

Če k temu dodamo še probleme, kot so skorajda nekontrolirano

nastajanje novih šol, ki imajo v glavnem družboslovno usmeritev, saj je tu pouk najlažje izvajati, in včasih dvomljivo kvaliteto, in umetno izmišljen, »nerešljiv« problem jezika v visokem šolstvu, ki nam je izgovor za zapiranje pred tujimi učitelji, dobimo žalostno sliko našega visokega šolstva. Kje se bo našel junak, ki se bo odločil za čiščenje? Omejiti je potrebno število študentov na posameznih smereh, spremeniti sistem financiranja in uvesti šolnine skupaj s štipendijami, odločiti se je treba o bodočem slovenskem univerzitetnem prostoru in njegovi regionalni in privatno-javni strukturi, itd. Ob tem pa se je treba zavedati, da se grehi začenjajo že globoko v srednji šoli, ki ne bi smela biti le pripravljavnica za univerzo, ampak bi morala dajati tudi poklice, in ki bi morala biti sposobna identificirati tiste dijake, ki so sposobni za univerzitetni študij. Težka naloga, še posebej glede na to, da se vsi prizadeti upirajo kakršnimkoli spremembam.

ZNANOST (2)

Kaj pa je z odličnostjo po diplomih? Ali dajemo mladim izobraženecem možnosti, da dosežejo svojo stopnjo odličnosti? Bojim se, da ne. Ne vem, kako je v gospodarstvu, toda v visokem šolstvu in znanosti je nedvomno tako. Najprej je treba poudariti, da sta ta dva sistema - univerze in raziskovalni inštituti - zaprta. Novih sodelavcev ne pripuščata, pa tudi obstoječih ne izločata. Tak statičen sistem seveda ni najboljše gojišče za odličnost. Mladi torej zelo težko in le izjemo ma pridejo v sistem in dobijo zaposlitev. Ko pa pridejo na inštitut ali fakulteto, vidijo, da sistem ne vzpodbuja odličnosti. Še vedno se nam zdi, da smo vsi enaki, ker se ne zavedamo, da sta enakopravnost in enakost dva različna pojma. Sredstva, ki v glavnem prihajajo od države, se delijo več ali manj enakomerno, »komunistično«, bi dejal. Seveda vemo, da so nekateri boljši, nekateri slabši, vendar se nam zdi pošteno, da vsakdo dobi približno enako. Izdelali smo komplicirane in nepregledne sisteme ocenjevanja posameznikov, skupin, projektov, programov, itd., ki pa niso sposobni pošteno nagraditi najsposobnejše in najboljše ter, če je potrebno, tudi izločiti zelo slabe.

Tudi ta, znanstveni podsistem izdeluje nesrečne ljudi. Znanstvenike in univerzitetne učitelje, ki čutijo, da niso dosegli svoje stopnje

odličnosti, ki bi jo z zunanjo podporo lahko, in druge, ki so na mestih, ki presegajo njihovo potencialno odličnost, čeprav bi najbrž bili na drugih mestih odlični.

Seveda imamo posameznike, ki so odlični po svetovnih merilih. Zaradi talenta, pridnosti, zagrizenosti in sreče jim je uspelo prodreti. Toda mi jih ne podpiramo. Ne omogočimo jim, da bi razširili svojo dejavnost, da bi imeli več sodelavcev, da bi ustvarili skupino, ki bi delovala na visokem nivoju tudi po njih, da bi ustvarili »slovensko šolo« na svojem področju. To pa ima hude posledice, ki se že vidijo pri našem vključevanju v Evropo in v evropske projekte. Pri vključevanju slovenske znanosti v evropske okvirne programe, v šestega in v prihajajočega sedmega, smo dovolj uspešni. Toda uspešni kot posamezniki ali male skupine, ki se pridružijo večjim skupinam iz tujine. Nimamo lastnih skupin, ki bi lahko prevzele vodstvo, oziroma jih imamo zelo malo. Grobo in malo pretirano gledano to pomeni, da delamo za druge. Še huje bo po bližnji ustanovitvi Evropskega inštituta za tehnologijo, ki bo združeval najboljše raziskovalne skupine iz Evrope. Zaradi naše »enakosti« bo naše vključevanje težko, razen če se ne bo EU dogovorila za kake delitvene ključne in s tem uničila idejo Evropskega inštituta za tehnologijo na samem začetku.

Naša »enakost« vodi do tega, da ne sprejemamo in ne dajemo možnosti za delo Slovincem, ki bi se radi vrnili domov iz tujine, kjer so delali ali se izobraževali. Po letu 1991 se je povečalo število mladih, ki so odšli iz Slovenije na študij in usposabljanje v tujino. Nekateri so se usposabljali na najboljših univerzah na svetu in imajo znanje, ki bi ga pri nas potrebovali, vendar jim ne omogočimo vrnitve in primerne znanstvene kariere pri nas. Bojimo se jih. Bojimo se tujcev in tudi rojakov, ki prihajajo iz tujine.

Zavedati bi se morali, da potrebujemo elito. Da potrebujemo ljudi, ki bodo odlični na najvišjem nivoju, in da moramo take ljudi podpirati. Vsi vemo, kdo so, saj jih ni prav veliko, toda zdi se nam, da se bodo že sami znašli, če so res tako dobri.

ZAKLJUČEK

Za zaključek naj ponovim osnovno misel, da pri nas pogoji za razvoj odličnosti na področjih znanosti in visokega šolstva slabi. Namesto

da bi šolski sistem dajal mlade, usposobljene ljudi, ki bi z veseljem in zagnanostjo začeli svojo kariero, dobimo ljudi, ki so že na robu srednjih letih in ki nimajo pravih možnosti za osebni razvoj, nekateri pa niti ne možnosti za zaposlitev. To povzroča nezadovoljstvo in apatičnost, ki se odraža tudi na političnem nivoju v odnosu do države in do Evropske unije.

Moramo vzpodbujati odličnost, ker je to naša edina pot za preživetje, sicer smo obsojeni na vegetiranje na robu Evrope.

Literatura:

1. Nacionalni program visokega šolstva, Uradni list RS 20, 2002
2. Resolucija o Nacionalnem raziskovalnem in razvojnem programu za obdobje od 2006 do 2010, Uradni list RS 3, 2006